

A magyar kultúra és művelődés mint tőkesúlyát veszített hajó a harmadik évezred küszöbén a teljes hanyavetettségi állapotába került. Céljavesztettsége és szinte átláthatatlan kallódása kialakulásának okát ki-ki másban látja – és erre már számtalan magyarázat született –, ám a lényeg, a végeredmény, a jelen mégiscsak az: fel-színes, bár létfontosságú alkalmazkodásain kívül e forgószelektől átszabdalt térben és időben, ahol él, a magyar gondolkodás már nem autonóm és autentikus szellemiségként viselkedik és működik, s így nem is hat benne tényleges centripetális és centrifugális erő.

Szabados György 79
ÖSSZESZEDŐDÉS
ELŐTT

Vázlat

Szuverén ereje és hatása meggyöngülésének oka nemcsak abban a következetes európai politikai kiszorításban és elsorvasztásban rejlik, amely hosszú évszázadok gyötrelmes és ismert összhatásaként, mintegy vasmarok, fokozatosan szinte összeroppantotta, bár abban is. S ezen változtatni ma sem elegendő csupán a remény. Ám legalább annyira abból a meddő tudatvesztésből és elébertelenedésből következik, ahogyan a magyar szellemi erő, nem a politikában, hanem a politika mögötti és fölötti világlátásában, a szellemi és kultikus öfenntartásban erre méltatlanul, csupán önsajnálattal vagy dacos hetykeséggel válaszolt. Legalább annyira abban a hanyagságban és önfeledt lassú beszűkülésben, amellyel lemondott korábban vígan átlátott – sőt, valósággal élvezett – panteisztikus dimenzióiról, a tradícióról.

Pedig ezek a dimenziók, s e dimenziók makacs és szerves fenntartása bennünk – a testen és lelken és az egyetemes törvények néma tudásán való diszkrét és mozdíthatatlan szellemi uralom és bölcs beavatottság – az a nagy, passzív, már-már égi erő, az az inercia, amely egyedül képes a létet kellő erőben és minőségben fenntartani. Ez az egyedüli, ami a romlásnak eséllyel ellenáll. Az egyetlen biztonság, ami ha meggyöngül, elsorvad vagy gondozatlanul kipereg, akkor minden, ami eladdig benne szokás, látás, jelkép, ornamens egyaránt oly ékes, feszes és betöltött volt, könnyörtelenül kiüresedik. A lélek meghal, a szellem megvakul, és a következmények – mint Kurosawa *Árnyéklovasában* – mindent maguk alá temetnek.

Ma már a magyarság legjobb erőinek cselekvőképessége is önkorlátozott, szellemi akarata bizonytalan, az esztétika és erkölcs, amely kultúrájában megtestesült, alig azonosítható. Lassan az egész egy gyökérzetét és lombját

vesztett, kilobbant, kopár fához válik riasztóan hasonlatossá, egy meddő és kétségbeesetten önző fához, amelyről, mert minden lefosztatott, önmagából maga is kivonul. A magyarság, sorsával s az egyre prózaibb időkkal való bir-
kózása során elkövette azt a „luxust” – mint profán vétséget és koz-
80 mikus hibát –, hogy nem böjtölte meg magában a belső épülést, egy titkos emelkedettség és tudás, a maga emelkedettsége és tudása ama fenntartását, amit szellemének, szentségtartójának mozdíthatatlanul rejtenie kell. Ennek fenntartását elmulasztotta, holott az élet emberi folyamatosságához ez szükségszerűen és kultikusan hozzátartozik. Így testben még túlélő, szellemben azonban már nem magas, nem titkos és kívánatos, a létet nem szervezi. S minden, ami ezután következik, most már ebből következik. Minden további lépés és cselekvés a léleknek e méltatlan elárulása és zét-hordattatása fölismeréséből fakadhat csak, mint bölcs és ősi ellenhatás. A kiszikkadt öntudat, az elsajnálт idill, s a destruktív örömök nihiles garmadája közben, most már valóban egészen mást kell csinálnia. Újra a szellem lassú és néma honfoglalását magában, olyan nyitottan és pontosan és természetesen, ahogyan eszmélkednek a gyerekek.

Mert amit a világ ránk parancsol, ahhoz alkalmazkodni ugyan valóban szükségszerű, de lelkünknek és szellemünknek ezenközben mindig is és mégis úgy kell élnie, mint ami az örökkévalóságból való és örök időkre szól.

*

A lélek és a szellem gondjai sokkal szorongatóbbak, mint a politikáé. S a csodák eltűnének egy új, megkövesedő, rögeszmés gondolkodás lett a következője, olyan feketén és fehéren logikus, hogy végképp eltűnik minden csoda, ami a mennyiség halálos és prózai uralmától megmenekítené az Életet. A szellem dolga mindig megelőzi az egzisztenciát. A lélek pedig hűen követi azt. A túlélésnek szellemi és lelki elsődlegességei vannak. Először ezeket kell rendbehozni. Az anyagi javak csak ingatag csónakok, amelyek mit sem érnek, ha nincs csónakos, vagy ha az elbutult.

Ahhoz, hogy egy kultúra ismét megvethesse lábát az időben, paradox módon: az *állandóságban* kell megkapaszkodnia. Ez az általános nyereszkesedés idültté vált elmébájában a szellemi erőnek és tájékozódásnak az időtlen rend köreiből való új honfoglalását s a kultúra illetően újraalapozását jelenti. A tényleges megújulásra csak ennek belátásával és a szukcesszív épüléssel nyílik valóban történelmi esély. Minden más csak a dolog öncélú elodázása.

Korábban a magyar gondolkodásban (mint ezt a nyelve, a hiedelemvilága, a művészete, a legendái és főleg a meséi egyaránt jelzik) megvolt a teljesség

szemléletéhez kötődés eredendő hajlama és metafizikája. Ennek mindenek előtt való fontosságát és aszketikus fenntartását azonban – végtelen felelőtlenséggel – éppen a magyarság legfelsőbb rétege hanyagolta el, amely aztán az évszázadok során e vékony rétegnek szükségszerű felhígulásával, megfogyatkozásával és fokozatos eltűnésével járt. Juliánusz 81 baráttól kezdve Kőrösi Csomán, a pálosokon, poklot és mennyeket járt költőkön, az újkori rokonítókon; Csontváryn, Bartókon, Babbitson, vagy egy magyar vallás alapításának oly elszántan visszatérő kényszerein át, egészen a mai magányos óceáni hajósokig, ez a megnyilvánuló magasztos hajlam, jellemző módon – és továbbra is taps és pénz nélkül – bár megjelent, ám mindinkább külföldre, önnön világán kívülre sodródott, szinte menekült, jelezvén azt a belső feslettséget és ambivalens viszonyt, amellyel a magát magyar felsőbbségnek tartó, uralkodó méltatlan intellektus ehhez és minden önmagából fakadó, hasonlóan magas szellemi minőséghez viszonyult. Ezt a *viszonyulást*, az ebben való lelepleződést, és ennek az okát nem lehet áthárítani semmire. Ez közvetlenül az értékek elbogatellizálásából, és különösen az önérték iránti lelki ápolatlanságból és tiszteletlenségből, a magasrendűség iránt való gőgből, meg egy súlyos, önpusztító féltékenységből fakadt. Amely végül az építmény következményes kuszaságához és a fenntartó erők aggasztó elbizonytalanodásához vezetett. Elsősorban ennek a következménye mindaz a kallódás, elesettség és önpusztító skizofrénia, amely a szerves és egészséges változatosság sokszínű gyönyörűsége helyett a magyar világban oly régóta, s ma is uralkodik.

A magyar kultúra eme kettős (hierarchikus és szemléleti) fejevesztettségét különösen látványosan jelezte az a jelentőségében igazán máig sem felfogott – de hovatovább végzetesnek minősülő – tény, hogy szellemének világát, csakúgy mint annak sajátos és természetes hierarchikus rendjét, mindmáig nem a tényleges szellemi elitje, nem egy *nagyszerű és passzív ható* szellemi elit emelte és tartotta, emeli és tartja fenn szemléletben, szokásban, vallásban, kultúrában, visszafogottságban és mozdíthatatlanságban, egyként tisztelt bölcseiben az évszázadok során, miként az egy autentikus és harmonikus kultúrában és közösségben mindig is természetes és törvényszerű volt. Hanem ez is az amúgy is kifosztott és vészesen fogyatkozó televényre roskadt. Korábban a földműves, paraszti termelő rétegre – ma már isten tudja, kire és mire, hiszen csak „termelő” ember bír méltó és teljes világszemléletet! –, akiknek legéberebbjei ugyanakkor folyton és bölcs ösztönösséggel azért is pöröltek, dohogtak, lázadoztak és némultak el olykor saját szellemi kasztjuk iránti végtelen és e tekintetben különösen jogos bizalmatlanságukban, mert arra vártak, hogy a dolgok ebben a vonatkozásban

is a természetük szerint folyjanak. Arra, hogy a magyar gondolkodás mint méltó szellemiség, mint egészben látó és teljességben érző tényleges és nem kisajátító attitűd, mint bölcs lelkiismeret – végre valóban kiforrja magát, *be-töltse* és kozmikus feladatának megfelelően valóban *önzetlenül szolgálja* azt a törvényszerű hivatását, hogy egy kultúrát a teremtő egyetemességben és a legmagasabb éberség szintjén, a televénnyel együtt maga is gondosan fenntart.

A kérdés, hogy ennek a szerves és autentikus rendnek a természetes viszonylatai mikor dőltek össze, és mentalitása mikor vált koncepciótlan, ügyetlen materializmussá, ez most mellékes dolog, s a taglalása félrevezető is lenne. Az viszont annál inkább halaszthatatlan és lényeges, hogy ez a teljességszemléletű, nyelvében és ízlésében élő permanens mentalitás mindennek ellenére (és egy új status quo mind kaotikusabb hajnalán!) megint a legfőbb összefüggések felismerése és tudása birtokában legyen, hogy lassú és a dolog természeténél fogva *rejtekező* autenticitással végre újra magára leljen, és magabizó lelki nyugalma és kellő belső felkészültsége révén – mint mindig – továbbra is nyitott, élő legyen.

*

Ez az újjáépítő munka azonban nem akármilyen dolog. Mindenekelőtt született ritka, tágasabb dimenzionális benső adottságú szellemi embert és a szellem született ritka emberétől szinte emberfeletti és névtelen működést, passzív és hibátlan jelenlételet és látást kíván. Aki hiteles, és azt feddhetetlenül képviseli. S itt minden követelmény és minden fogalom egyaránt és egyenrangúan, szó szerint fontos és hibátlan működést jelent. Mert tényleg egy gyökeres változás elszánásáról van szó. Ennek követelményei pedig maximálisak és időtlenek. Újra az állandóság szemléletének csöndes vetése a feladat a rohanó változásban. Olyan állandóságé, amely élő, tágas és rugalmas. Teljes, rugalmas és jellegzetes, mint maga a világ. Ebben van az ereje és stabilitása. Ezt átlátni és ennek időtlen szempontjait egy *mindent átható passzivitásban* fenntartani és képviselni: ez egy kultúrának, egy kultúra szellemének legbensőbb és legmagasabb ügye, s a szellem ritka emberének különleges feladata, amelyre kijelöltetni és ennek megfelelni nagyon is nehéz. Mert nem elég csupán a racionalitás szűkös egyoldalúsága és zárt szögleltessége.

Ahhoz azonban, hogy ez az állandóság és ez a rugalmasság együtt meglegyen, s mint kultúra az időben újra mértékként álljon, hogy ízlésén és mentalitásán át újra be tudja tölteni azt az eredendő szent emberi követelményt,

hogy időtlen időkön át magától értetődő harmóniában működik együtt benne a természet, a szellem és a szokás; hogy ebben újra erős legyen, ehhez újra fölérjen és beleszagozhasson az emelkedettség és az egyetemes rend tiszta levegőjébe – vagyis az időtlen szeretet összetartó, tápláló és otthonos energiakörébe, hogy ezután mindent újra ezen az örök Renden át lás-
son és éljen – ehhez a ritka személyes rátermettség és tudat csak az egyik, az első feltétel. Bár kétségtelenül a legfontosabb. Mint az egymásba kapaszkodó két szimbolikus „hal”: a jin és a jang egymást tükröző szemei, szükséges hozzá ezen alapeszme kettős természetének megfelelően két szolid intézmény létrehozása is. Meg kell alkotni a *hagyományos kultúra és az élő kultúra (háttér) intézményeit*, amelyek a fennálló struktúrát érintetlenül hagyva, mindenek mögött kettős alapként, a sajátos magyar kultúra tényleges oszlopaikat, létének és szellemének támaszait jelentik, s amelyek államilag *védettek és sérthetetlenek*. Ennek a két intézménynek a volta, megszokottá váló jelenléte immár nélkülözhetetlen a mai és a várható történelmi folyamatokban. Ezek a magyar kultúra világának feltámasztói és megerősítői lehetnek, ápolva otthonosságát és fenntartva szemléletét.

A két intézmény egyazon jelenség kettős természetét szimbolizálja és hordozza. Különbözőségük is az azonosság eme kettősségén alapul. Mert egy élő (és különösen egy nyíltan megújulni vágyó) kultúra állandóságban gyökerező intézmény rendszerét (annak minden ága-bogával) szerves alapokra kell helyezni. Ennek lényege pedig a hagyomány és a megújulás, az idő és az öröklét szerves egysége. Az a permanencia, amely egy egyetemes látomású ízlést és kedélyt, beláthatatlan idők óta oly sajátosan emelkedett egyszerűségben tart. Egy fenntartás, amely éber és szabad, idillikus és erős, s amely pusztá jelenlétével a néplélek teljes mezejére otthonosan kihat és abból is táplálkozik. Mert az idő és az öröklét egymástól el nem választható.

A két háttérintézmény egy erős és átfogó mentalitás jegyében élő kultúra *párosa* tehát, mely páros külön működik, mert közös szolgálatában a kettő a maga sajátos világát és dolgát így természetesebben és tisztábban teheti. A hagyományos kultúra intézete a múltat, a Törvényt, a sorsot és bölcseletet, az idők próbáját kiállt tárgyak, szokások, művészetek, rítusok és ceremóniák gyakorlatában is magát a szellemet őrzi, és méltósággal képviseli; egy szemléletet és ízlést állít s tart fenn a változó dolgok vonulata mögött. Az élő kultúra intézete pedig azt a *gyakorlatot* élteni és figyelmezi, a bölcselet azon eszméjét, amelynek során ez az ízlés és kedély mindenekkel találkozik. Ahogyan a szelleme mindent birtokba véve a változatok vonulatában működik.

Hiszen az élő kultúra a tudásnak és ízlésnek az a folytonos gyakorlata, amelynek során egy mentalitás folyamatosan megújulva mindeneken át fönntartja magát. Az az élő és éber gyakorlat, sőt sors, amelynek során eszmélete kultúrává válik, és ezáltal élő tudássá lesz. Ahogyan ez az immanencia él
84 és gazdagodik.

A hagyományok az a lassú hajó, amelyen ez a mentalitás az emlékezet időtlen terein, s a lét kultikus formáin át bölcsen evez. Miközben mindkettő látás és gyönyörűség és tapasztalat és beavatódás a teremtés értelmébe, amely maga az Élet.

S éppen ezért, *harmadikként* az intézményi háttérrendszer eme funkcionális gondolatkörét egy ehhez méltó iskola létrehozása kell, hogy teljessé tegye. Egy nem akármilyen, egy autentikus iskola, amelynek koncepciója már talán készen is áll. S amelynek legelső, halaszthatatlan, valóban alapvető feladata, tisztázni és meghatározni, hogy kivé és mivé akarja nevelni gyermekeit. Mert a halállal oly régen eljegyeztetett magyarságot is, hasonlóképpen az öncélúságában fulladozó világhoz, az életre: egy *emelkedettebb*, belátóbb, örökebb életre kell ismét megtanítani.

*

Nem a politikáról szóltam itt tehát; az az idők külső és változékony vonulata. Az epizódok uralma és a betöltetlen terek betöltésének kényszere a politikusok dolga. Csinálják ez egyszer végre jól, ebben bízunk, s abban, hogy a politikának *marad még* éltetni való dolga, élő édes gyermeke. A tradíció fontosságáról, az időtlenről az időben. A sajátosság előnyeiről az egyetemesben. Ez a rövid írás inkább erről szól, aggodalma ezt hordozza. Szárazdokkot adni egy kozmikus válság előtt.

Ám az elmúlt évszázadokban már túl sokat írtak és beszéltek a magyarság lassú fölszívódásáról, szétszóródásáról, magyarok és nem magyarok egyaránt. E sok és mindeddig minden irányban meddő vélemény, ha drámai hatású is volt a tüneteket illetően, megoldás híján végül is méltatlannak bizonyult egy nép és kultúra tényleges sorsához. Csupán a diagnózis gyönyöre – nem pótol Életet.

Márpedig ha a magyar szellem, a magyar gondolkodás még most sem képes fölfogni, hogy létehez és átörökítéséhez egy magához való erős és egyetemes elemi háttér nyugalma és átjárható kapuzata elengedhetetlenül szükséges, akkor tudni kell, hogy mindannak, amit ma még magyarnak hívunk és nevezhetünk, bizony valóban vége lesz. S alig marad miért és kiért aggódni és

politizálni. Miként a legsekélyesebb tapasztalati, bölcséleti és történelmi tévedés volna, lassú öntudatlansággal és végképp lealacsonyodva: átadni magunkat annak a lassan ellentmondást nem tűrő, nyomasztó mai köztudatnak is, hogy tényleg csak hús az Ember, hogy valóban birtoklás csupán az Élet, s hogy pusztán felhalmozott anyag a Világ. A materialisztikus gondolkodás egy kultúrában mindig minden másnál sokkal inkább a halál előszele. S az „élni hagyni és hagyatni” elv sem jelent mást ma már, csak napi stílust és némi esélyt. De nem stratégiát.

85

A magyar kultúra feléledésének és megújulásának egyetlen természetes igazi lehetősége a tudatos belső megnyitásnak és koncentrációnak ebben a föltámasztott és éltetett gondolatában van elrejtve; szelleme erejében és megemelésében, önmaga – megnyílásában paradox – megóvásában. Egy olyan, mindezeket képviselő és kiegyensúlyozott intézményi háttérben ugyanakkor, amely szolid voltában is képes számba venni, folyamatosan fenntartani és megújítani a látásmód belső minőségét és emelkedettségét, s amely a jövő évezred előtti, már ma is dúló nagy légáramlatokban és viharokban egyedül képes körülölelni eme kultúra üzenetét, megóvni létét, sajátosságát és igényességét, és megőrizni tágas szemléletét.

Ez a belső és külső *rögzítés* azonban nemcsak tökesúlyt adhat ennek a folyton a borulás veszélyérzetében hánykolódó nagyterhű hajónak, hanem reményt is. Sőt esélyt teremt, hogy vitorláit a jövő szelein majd feszesebben dagadoznak. Egy olyan ízlés és gondolkodás szemléletének ad újra észrevétlen, belső világosságot, nyugalmat és megújuló erőt, amelynek értékei éppen onnan valók, ahonnan oly kétes okból és röstelt kétségbeeséssel igyekeznek – már egy évszázada – szellemi szomját mohóan oltani az egyre nagyobb bajokat keverő és egyre romlottabb vizekbe keveredő, „dicső győzelmeibe” már-már beleszakadó, öngyilkos modern világ.

(1991. október)